JĀNIS STRADIŅŠ

**LATVIJAS ZINĀTŅU VĒSTURES IZPĒTE
1997.—1999. GADĀ***

Latvijas Zinātņu vēstures asociācija (LZVA) un ar to saistītās Latvijas medicīnas vēstures asociācijas biedri kopā ar dažādu zinātnes vēstures nozaru interesentiem laiku pa laikam mēdz pulcēties kopā Paula Stradiņa Medicīnas vēstures muzeja konferenču zālē, lai izvērtētu veikumu un iezīmētu dažus metus turpmāk darāmam. Pēdējo reizi šāda lielāka kopā sanākšana notikusi 1997. gada 11. martā (sk. *Acta Medico-Historica Rigensia*, III, 385.–393. lpp.).

Apriņķojot trīs gadi un nu varam atkal skatīties, vai kaut kas jauns padarīts, vai darbs apstājies. Varētu domāt, ka pēc lielā pacēluma sakarā ar Rīgā notikušo 18. Baltijas zinātņu vēstures konferenci 1996. gadā un vispārējo nelabvēlīgo situāciju zinātnē, aktivitātes ir vairāk vai mazāk iesaldētas, visiem rūp dienišķās maizes kumoss, taču izrādās, tā nebūt nav. Interese par zinātņu vēsturi, īpaši vietējo zinātņu vēsturi sabiedrībā ir liela, paradoksālā kārtā varbūt pat lielāka, nekā par pašreizējo zinātni vispār.

Izmantojot LZVA sekretāra I. Grosvalda savāktos materiālus, vispirms minēšu dažus datus par zinātņu vēstures asociāciju, kas starplaikā (1998. gadā) atskatījusies uz 40 gadu pastāvēšanu. 1999. gada beigās tā apvienojusi 69 biedrus dažādās dabaszinātņu un inženierzinātņu jomās (pērn uzņemti 15 jauni biedri). Tajā iekļaujas arī Latvijas medicīnas vēstures asociācija ar 44 biedriem. Pēdējos gados mūžībā aizgājuši T. Vilciņš, I. Pijols un Z. Spuris.

LZVA vadībā ir akadēmiķis J. Stradiņš (prezidents), viņa vietnieki – *Dr. ing.* J. Klētnieks, *prof. J.* Štrauhmanis, *Dr. ing.* S. Timšāns, *prof. A.* Vīksna, sekretārs – *Dr. ing.* I. Grosvalds. Asociācijas darbojās vienotās Baltijas Zinātņu vēstures un filozofijas asociācijas ietvaros (tās pašreizējais prezidents ir Igaunijas ZA loceklis K. Sīlivask, viceprezidenti – *prof. J. A.* Kriķstopaitis un *prof. J.* Stradiņš, Latvijas mediķu pārstāvis Baltijas medicīnas vēstures asociācijā *Dr. med. h. c.* K. Arons).

* Referāts Latvijas Zinātnes vēstures asociācijas un Latvijas Medicīnas vēstures asociācijas kopsēdē 2000. gada 25. februārī Paula Stradiņa Medicīnas vēstures muzejā.

Nesen (2000. gada 27. janvārī) pārvēlēta Latvijas Medicīnas vēstures asociācijas valde: K. Arons (prezidents), asoc. profesors J. Salaks un profesors U. Vikmanis (viceprezidenti). Bez dabaszinātniekiem, mediķiem, inženieriem, lauksaimniecības zinātniekiem zinātnes vēstures problēmas pēti arī profesionāli vēsturnieki, humanitāro un sociālo zinātņu pārstāvji, gan, galvenokārt ārpus LZVA ietvariem.

Pārskata laikā sarīkotas trīs lielākas konferences: 1997. gada rudenī konference "Rīgas Tehniskajai Universitātei – 135" (plenārreferenti J. Stradiņš, I. Grosvalds, E. Gudriniece; 4 sekcijas ar 43 referātiem un izbraukuma sesiju Priekuļu lauksaimniecības tehnikumā); 1998. gada rudenī konference "RTU vēstures lappuses" veltīta gan atjaunotās RTU 40 gadu vēsturei, gan LZVA 40 gadu pastāvēšanai (plenārreferenti I. Knēts, I. Grosvalds, J. Briedis, J. Stradiņš; 32 ziņojumi, arī 1 no Vācijas); 1999. gada 24. septembrī plaša konference "Latvijas Universitātei – 80" (plenārreferenti J. Zaķis, M. Baltiņš, I. Grosvalds, K. Počs, K. Vārtukapeinis; 118 referāti). I. Meirovica un I. Grosvalda rosināti, regulāri notikuši kolokviji vai piemiņas pēcpusdienas Latvijas Ķīmijas vēstures muzejā (par RPI rektoru A. Veisu, par akadēmiķi A. Ieviņu, par Rīgas ķīmiskās rūpniecības attīstību).

Īpaši atzīmējams starptautiskais Paula Valdena simpozījs 1998. gada 20. aprīlī, kas veltīts P. Valdena dibinātās Rīgas Ķīmiķu biedrības 90 gadu darbības atcerei un kur plenārlekcijas par modernās stereoķīmijas problēmām nolasīja ievērojami ASV, Dānijas, Vācijas, Zviedrijas, Krievijas un Latvijas ķīmiķi, to skaitā P. Valdena medaļas ieguvējs, LZA ārzemju loceklis E. Vedējs. Vēsturiska rakstura ziņas par P. Valdenu un viņa dibināto Rīgas Ķīmiķu biedrību (līdz ar dažiem jaunatklātiem faktiem) bija iekļautas J. Stradiņa lekcijā. Visi Valdena simpozija referāti publicēti *Latvijas Ķīmijas Žurnālā* 1999. gada 1. numurā.

Tāpat notika ievērojamā ķīmiķa M. E. Straumaņa 100 gadu atcerei veltīta LZA sēde Kronvalda bulvāra ēkas 2. auditorijā (referenti J. Stradiņš, E. Gudriniece, T. Millers, I. Zviedre, A. Mišņovs) 1998. gada 6. novembrī. Arī šī pasākuma referāti, tāpat U. Alkšņa raksts un I. Grosvalda sastādīta M. E. Straumaņa bibliogrāfija, publicēti *Latvijas Ķīmijas Žurnālā* 1999. gada 2. numurā.

Plaša Latvijas zinātņu vēsturnieku delegācija (20 cilvēku) piedalījās 19. Baltijas zinātņu vēstures konferencē Viļņā un Kauņā (1999. gada. 15.–17. janvārī), kurā nolasīja 121 referātu. Tajā pirmoreiz Baltijas zinātņu vēstures konferenču praksē piedalījās Starptautiskās Zinātņu vēstures un filozofijas apvienības IUHPS ģenerālsēkretārs Ljēžas universitātes profesors Robērs Allē (*Halleux*), kam par šo konferenci palika ļoti labs iespaids, par ko viņš vēlāk atsaucās Budapeštā. Allē aicināja Baltijas zinātniekus iesaistīties Eiropas Savienības programmā "Eiropas zinātniskās sabiedrības veidošanās un tās vēsture no vissenākajiem laikiem līdz mūsu dienām". Latvijas zinātnieki nolasīja konferencē

I plenārlekciju un 14 referātus, aktīvi piedalījās Baltijas Zinātņu vēstures un filozofijas ģenerālās asamblejas sēdē, kur rezumēja arī Baltijas Zinātņu vēstures konferenču norisi 40 gados (kopš 1958.gada, kad pirmā konference notika Rīgā). Zinātņu vēstures jautājumi vairāk vai mazāk skarti arī daudzās citās Latvijā notikušajās konferencēs vai konferencēs ārpus Latvijas, kurās piedalījušies Latvijas zinātnes vēsturnieki, piemēram, dabaszinātņu un skolotāju izglītības starptautiskā konferencē (Rīgā, 1999. gada 4.–5. februārī), minerāliezvielu izmantošanas konferencē (U. Sedmalis, I. Grosvalds), telekomunikāciju konferencē (J. Ločmelis), Baltijas matemātikas apmācības un skolotāju sagatavošanas seminārā (J. Dambītis, I. Henriņa).

Ļoti daudzos starptautiskos medicīnas vēstures kongresos Tunisijā, Lielbritānijā, Vācijā, Krievijā un citās Baltijas valstīs piedalījušies K. Arons, J. Salaks, J. Vētra, A. Vīksna, A. Miltiņš un citi. 3. Pasaules latviešu ārstu kongresā darbojās medicīnas vēstures sekcija (Rīgā, 1997. gada jūnijā). Medicīnas vēstures muzejs sadarbībā ar AML/RSU Medicīnas vēstures institūtu organizējis vairākus starptautiskus pasākumus Rīgā ar Norvēģijas, Nīderlandes un citu valstu medicīnas vēsturniekiem.

Ir atjaunota Baltijas intelektuālās sadarbības konferenču tradīcija, ko 1940. gada 17. jūnijā varmācīgi pārtrauca Sarkanās armijas iebrukums. 1999. gada 17.–18. septembrī ar Latvijas valsts prezidentes V. Vīķes-Freibergas un ļoti prominentu ārzemju lektoru līdzdalību Reiterņa namā notika 7. Baltijas intelektuālās sadarbības konference, kas daļēji bija veltīta zinātņu vēsturei. Baltijas un Ziemeļvalstu sadarbībai zinātnē un zinātnes prestiža celšanai Baltijas valstīs.

Grūti pat aptuveni uzskaitīt visas tās konferences un lasījumus, kas šajos trīs gados notikušas izcilu Latvijas zinātnieku piemiņai. Minēšu vērienīgākos pasākumus, kas saistās ar literatūrzinātnieces un filozofes Zentas Mauriņas simto dzimšanas dienu (1997. gada decembrī starptautiska konference “*Zenta Mauriņa – Eiropas-Latvijas kultūru dialogs*”, iznācis konferences rakstu krājums A. Cimdiņas redakcijā), ar valodnieka J. Endzelīna 125. dzimšanas dienu (1999. gadā V. Skujiņas redakcijā iznācis atmiņu krājums par J. Endzelīnu), ar K. Rudzīša 100. dzimšanas dienu (piemiņas pasākumu konferences, vērtīgs atmiņu krājums M. Baltiņa redakcijā, rakstnieka J. Liepiņa grāmata “*Mazais profesors*”, piemiņas akmens atklāšana Ķemeru), ģenētiķa profesora J. Lūša simtās dzimšanas dienas atceres starptautisku konferenci (1997. gada decembrī). Šajās dienās (2000. gada 23.–24. februārī) LU organizējusi folklorista, valodnieka un sinologa Pētera Šmita 130 gadu piemiņas sesiju. Konference bijusi veltīta arī Latvijas Lauksaimniecības Universitātes 60 gadiem (Jelgavā, 1999. gada 29. septembrī) ar rektoru portretu galerijas atklāšanu, Latvijas enerģētikas 60 gadiem (1999. gada decembrī), Latvijas augstākās medicīnas izglītības 80 gadiem (2000. gada 2. februārī).

No lielākiem izdevumiem, kas veltīti Latvijas zinātņu vēsturei, atzīmējama profesora H. Stroda vadībā sastādītā grāmata "*Latvijas Valsts Universitātes vēsture 1940–1990*" (R., 1999, 562 lpp.), enciklopēdija "*Lauksaimniecības augstākā izglītība Latvijā, 1862–1999*" (Jelgava, 1999, 373 lpp., E. Bērziņa, V. Strīķa, S. Timšāna, K. Vārtukapteiņa redakcijā), trīs grāmatas par Latvijas enerģētisko sistēmu, Latvijas ievērojamākajiem enerģētiķiem (1. daļa) un "*Latvenergo*" (visas I. Staltmaņa redakcijā, R., 1999), L. Malahovskas "*Latvijas transporta vēsture (19. gs. otrā puse – 20. gs. sākums)*" (R., 1998), vairākas grāmatas par atsevišķu LU un RTU nodaļu un katedru vēsturi, arī izdevums "*Latvijas Universitātei – 80*" (J. Zaķa redakcijā, 306 lpp.). Plašākais no šāda veida darbiem ir Jāņa Stradiņa grāmata "*Latvijas Zinātņu akadēmija: izcelsme, vēsture, pārvērtības*" (Rīga: Zinātne, 1998, 712 lpp.), par kuru iznākušas vairākas analītiskas recenzijas, arī ASV tautsaimnieka prof. N. Balabkina plašs apcerējums ar Padomju Latvijas zinātnes izvērtējumu (publicēts laikrakstā *Latvija Amerikā*).

Profesors J. Ločmelis devis ļoti daudz apcerējumu par telefona centrāļu konstruktoriem un radioinženieriem, kuru skaitā īpaši jāpiemin būtu brošūra par Latvijas radiotēvu Jāni Linteru (Rīga, 1999). A. Miltiņš izdevis apcerējumu par P. Sniķeru (Rīga, 1998), kuram tiek gatavots jauns, paplašināts izdevums. J. Štrauhmanis devis vērtīgu bibliogrāfiju par Latvijas kartogrāfijas vēsturi (Rīga, 1999, 47 lpp.), iznākušas arī prof. K. Rudzīša, prof. J. Ločmeļa, Dr. I. Grosvalda, prof. I. Eglīša, prof. U. Sedmaļa, prof. A. D. Lēbera un citu zinātnieku bibliogrāfijas. A. Vīksna turpinājis izdot Latvijas medicīnas jubileju krājumus, M. Gorskis rakstījis par dabaszinātņu mācību grāmatām Latvijā, A. E. Zalsters – par kuģu konstruēšanu Latvijā, prof. I. Strazdiņš – par matemātikas vēsturi, A. Biedriņš – par tehnikas pieminekļiem, A. Anteins sagatavojis manuskriptu par Damaskas tērauda ieročiem un noslēpumiem, dīvsējumu albumu par dekoratīviem čuguna un dzelzs atlējumiem, krustiem un žogiem Latvijas kapsētās.

Īpaši jāatzīmē mūsu slavenā aviokonstruktora Kārļa Irbīša grāmata "*Latvijas aviācija un tās pionieri*" (Rīga: Zinātne, 1997, 158 lpp., ar manu pēcvārdu un redakciju, tulkojumā no angļu valodas), kas raksturo šā izcilā cilvēka mūža devumu; diemžēl grāmata iznāca mēnesi pēc autora nāves Kanādā. Grāmatas izdošanu veicinājis K. Irbīša draugs prof. I. Freibergs. Nedaudz agrāk iznāca atziņām bagātā E. Liepiņa grāmata "*Rīgas auto. Nezināmas automobiļu vēstures lappuses*" (Rīga, 1997, 138 lpp.).

Tāpat izcili veikumi ir prof. H. Stroda grāmata par Latvijas mežu vēsturi un Dr. med. h. c. K. Ē. Arona grāmata "*Historia medicinae: Compendium*" (1998, 357 lpp) – apcerējums par izciliem notikumiem medicīnas vēsturē vispār. Ļoti vērtīgas, ar sabiedrisku rezonansi un paliekamu nozīmi ir divas fiziķu sacerētās grāmatas: G. Raņķa "*Eksaktās zinātnes kultūras vēsture*" (Rīga: Liesma, 1998, 495 lpp.) un E. I. Siliņa "*Lielo patiesību meklējumi. Esejas*" (Rīga: Jumava, 1999,

510 lpp, iznāca pēc autora nāves; LZA to atzinusi par vērtīgāko populārzinātnisko grāmatu Latvijā 1999. gadā). Šie darbi iziet tālu ārpus lokālu procesu apskata un latviešu lasītājam uzbur lielo zinātnes pasauli (arī medicīnas pasauli) kopumā. Apsveicami, ka šādi darbi parādās Latvijā.

Vērtīgi izdevumi ir S. Pijolas sastādītā grāmata (latviešu un vācu valodā) par Rīgas aptiekāru Deringeru dzimtu 19. gadsimtā (Rīga, 1999, 184 lpp.; A. Vīksnas ievads), prof. J. Nemiro grāmata "*Latvijas rentgenoloģija laikmeta griežos*" (Rīga, 1999, 160 lpp.), ilggadējā Salaspils atomreaktora galvenā inženiera V. Gavara grāmata par Salaspils atomreaktora tapšanu un bojāeju, kā arī LZA izdots interviu un pārdomu krājums "*Millenium – skats uz Latviju*" (Rīga, Valters un Rapa, 1999, 338 lpp.; top otra daļa), kas pēc gadsimta varētu būt īpatnēja liecība par Latvijas zinātnieku skatījumu uz zinātni 20. gadsimtā.

Materiālu par zinātnes vēsturi satur arī dažādas enciklopēdijas (piemēram, *Latvijas Daba*, IV–VI sēj., Rīga, 1997–1998), "*Latvijas jūrniecības vēsture, 1850–1950*" (Rīga, 1998), "*Latvijas pilsētu vēsture*" (Rīga 1999, 592 lpp.), pat no Oksfordas kompilētā "*Slavenību enciklopēdija*" (Rīga: Zvaigzne ABC, 1999), kur ievietoti papildu materiāli par 10 Latvijas izcilām personībām (arī par zinātniekiem F. Canderu, J. Endzelīnu, V. Ostvaldu), arī tādas grāmatas kā R. Treija "*Latvijas valsts un tās vīri (1918–1940)*" (Rīga: LVI, 1998, 544 lpp.), "*No NKVD līdz KGB. Politiskās prāvas Latvijā, 1940–1986*" (R. Vīksnes un K. Kangeras redakcijā), (Rīga, LVI izdevn., 1999, 977 lpp.), albums "*Fraternitas Petropolitana – 100*" (Rīga, 1997, 107 lpp.) un citas. J. Kristapsons 1999. gada nogalē laidis klajā Latvijas izgudrotāju interneta lapu (vairāk nekā 190 lpp.), veido datu bāzi par pašreizējiem Latvijas zinātniekiem. Top farmācijas enciklopēdija, enciklopēdiska rakstura izdevums par Rīgu, P. Apiņa veidots albums par Latviju – lūk, cik plašs ir pat visai nepilnīgais grāmatu klāsts.

No lielākām publikācijām žurnālos varētu atzīmēt J. Štrauhmaņa habilitācijas darbu par Latvijas kartogrāfijas vēsturi (1997), I. Grosvalda, U. Alksņa, A. Rupļa un I. Meirovica rakstus par RP Ķīmijas nodaļu laikā no 1863. līdz 1896. gadam (*Latvijas Ķīmijas žurnāls*, 1998, Nr. 2; 1999, Nr. 1), A. Vīksnas apskatu par latviešiem, kas studējuši Pēterburgas Kara Medicīnas akadēmijā, par Rīgas Medicīnas institūta dibināšanu un vēl daudzas citas (*Acta Medico-Historica Rigensia, Latvijas Ārsts*), A. Pīterāna un E. Vimbasa rakstus bioloģijas vēsturē (par sēņu un aļģu pētniecību), arī J. Stradiņa rakstus par Rīgas latviešu biedrības Zinību Komisiju Latvijas un Rīgas kultūrvēsturē (*Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, 1997, Nr. 3; kopā ar R. Vīksni), par mēģinājumu dibināt Rīgā Medicīnas augstskolu 1910. gadā (turpat, 2000, Nr. 1; kopā ar Dz. Cēberi),

* *Stradiņš J., Cēbere Dz.* Neuzrakstīta Rīgas augstskolu vēstures lappuse (1910. gada ierosinājums dibināt Medicīnas akadēmiju Rīgā) // *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*. – 2000. – Nr. 1. – 97.–125. lpp.

par Kurzemes literatūras un mākslas biedrības vēsturisko nozīmi (*"Jahrbuch des baltischen Deutschtums"*, 1998), par Zentu Mauriņu un Latvijas Universitāti (grāmatā *"Eiropa, Latvija – kultūras dialogs"*, Rīga, 1998), par Baltijas intelektuālās antantes veidošanos (grāmatā *"The Baltic States at Historical Crossroads"*, 1998; otra versija, 2000; kopā ar Dz. Cēberi), nelielā profesora Imanta Eglīša rakstu par Maskavas psihiatru skolu vēstures skatījumā, Zviedrijā dzīvojošās Irēnes Mellis ļoti vērtīgu atmiņu rakstu par ievērojamo ārstu J. A. Āboliņu (*Acta Medico-Historica Rigensia*, vol. 4), viņai pieder arī vērtīga atmiņu grāmata par Zentu Mauriņu (1997), M. Anžes rakstu par slimokasēm Latvijā.

Še pieminēts fundamentālais rakstu krājums *"Acta Medico-Historica Rigensia"*, kas jāizceļ īpaši, jo šis rakstu krājums iznāk regulāri, tas ir iekļauts Latvijas Zinātnes padomes akceptēto citējamo izdevumu sarakstā. 1997. gadā iznāca 3. sējums (477 lpp.), 1999. gadā – 4. sējums (479 lpp.). Šajā rakstu krājumā savu pētījumu rezultātus publicē zinātnieki ne tikai no Baltijas valstīm, bet arī no Vācijas, Somijas, Norvēģijas, Krievijas. 4. sējums bija specifiski veltīts latviešu ķirurga Jēkaba Alkšņa dzimtai, iznācis ar J. Alkšņa mazdēla V. Liepiņa atbalstu. Tajā ir publicēti unikāli materiāli no J. Alkšņa personiskā arhīva (*"Mūža atmiņas un atziņas"*, *"Latviešu tautas dzīvā spēka nozīme"*, *"Miesas un gara veselība – tautas kultūras un nākotnes pamats"*), kas pirmoreiz atšifrēti, publicēti, ar komentāriem.

Ļoti daudz rakstu publicēts arī tādos izdevumos kā *Latvijas Vēstnesis* (kas red. O. Gerta ietekmē tradicionāli labvēlīgs pret zinātņu vēsturi), *Zvaigžņotā Debess*, *Latvijas Ārsts*, *Sakaru Vēstnesis*, *Latvijas Ārstu žurnāls*, trimdas žurnālos *Universitas* un *Akadēmiskā Dzīve*, īpaši žurnālā *Technikas Apskats*, kas ar 1998. gadu no Kanādas pārcēlies uz Latviju un tiek izdots divreiz gadā LZA viceprezidenta J. Ekmaņa redakcijā (starp citu, 1999. gadā Kanādā pašlikvidējusies Latviešu Inženieru apvienība un tās arhīvs pārsūtīts uz Latviju, nododot to Latvijas Zinātņu akadēmijai).

Daudz tiek darīts lielo zinātnieku piemiņas iemūžināšanai gan universitātēs, gan Zinātņu akadēmijā. LLU iedibinātas J. Apsīša, J. Berga, A. Lepīka, A. Ņikonova, V. Skārda, E. Ostvalda, L. Kundziņa, J. Āboliņa vārdbalvas, Latvijas Medicīnas akadēmijā – J. Prīmaņa (piešķirta Dr. K. Arājam) un K. Rudzīša (piešķirta prof. I. Lazovskim) balva.

Latvijas Zinātņu akadēmija 1998. gadā, sakārtojot balvu sistēmu, iedibinājusi līdzās pastāvošajām J. Endzelīna, F. Candra, G. Vanaga, P. Lejiņa, P. Stradiņa, K. Baloža, H. Skujas, A. Švābes, V. Plūdoņa, F. Brīvzemnieka balvām, arī Raiņa balvu, E. Āriņa balvu (datorzinātnēs), E. Siliņa balvu (fizikā), Alfrēda Vītola balvu (inženierzinībās un enerģētikā), Arvīda Kalniņa balvu (mežzinātnēs), K. Mīlenbaha balvu (par praktisku sniegumu latviešu valodniecībā) un vēl dažas citas, kā arī trīs balvas jaunajiem zinātniekiem – Zentas Mauriņas, Ieviņa - Straumaņa un Jansonu balvu. Tās jau ir piešķirtas un gūst plašāku

rezonansi. Paula Valdena balvu 1997. gadā piešķīra mūsu kolēģim Tālivaldim Vilciņam, kuru mēnesi pirms nāves kopā ar prof. V. Kamparu paguvām viņam to vēl pasniegt. S. Timšāns 1999. gadā saņēma Paula Lejiņa balvu par pētījumiem lauksaimniecības vēsturē. Trīs Baltijas zinātņu akadēmijas pagodināja mani 1999. gadā ar pirmo Baltijas zinātņu akadēmijas medaļu (motivācijā minot arī Baltijas zinātņu vēstures konferenču organizēšanu kopš 1958. gada); pirms tam Tartu universitātē (1997. gada novembrī) aicināja nolasīt "*Aulas lekciju*" – par Tartu Universitāti latviešu zinātnes un kultūras vēsturē, bet Igaunijas ZA ievēlēja par ārzemju locekli (1998).

Pieminot ārzemju sakarus, atzīmēšu, ka 1998. gadā Rīgā viesojās pazīstamais indiešu zinātnieks R. Č. Kapurs, kas nolasīja lekciju par seno Indijas metalurģiju, viesojās F. Canderā meita A. Candere no Maskavas un daudzi Canderā dzimtas pārstāvji no Vācijas un Francijas, atklājot arī vienu otru nezināmu faktu no dzimtas vēstures. 1997. gadā Ropažu kapos LZA atklāja Induļa Rankas veidotu piemiņas zīmi M. Štaudingerei un viņas vīram Nobela prēmijas laureātam H. Štaudingeram (tā ir pirmā piemiņas zīme Nobela prēmijas laureātam Latvijā).

Plašus starptautiskus sakarus zinātņu vēstures jomā īsteno Paula Stradiņa Medicīnas vēstures muzejs un Latvijas Zinātņu akadēmija. Nesen Rīgā viesojās (nu jau atkārtoti) pazīstamais ASV astroķīmiķis E. Anderss no Liepājas, kurš gan pašreiz vairāk pievērsies holokausta pētniecībai un dokumentācijai Latvijā. Esam noturējuši trīs konferences "*Jews in the Changing World*", pēdējo 1999. gada oktobrī, daļēji veltītu izcilā Rīgā dzimušā sociologa un filozofa J. Berlina piemiņai (ar lekcijām ieradās lēdija Berlina un grāfs Ignatjevs; J. Berlinam atklāja piemiņas plāksni Rīgā, Alberta ielā 2a).

Mūsu bijušais kolēģis Krievijas ZA akademiķis M. Voronkovs 1999. gadā izdeva (varbūt ne gluži ētiski) kādreiz Rīgā sacerēto ķīmijas anekdošu grāmatu "*O chimii s ulybkoi ili osnovy pegniochimii*" (Pēterburga, 1999, 219 lpp.), kur daudz materiāla arī par Latvijas ķīmiķiem. Latvijas ķīmiķu uzvārdi minēti divās J. Siverina grāmatās (Maskava, 1997, 1998), V. Ostvalda biedrības regulārajos izdevumos (Vācijā). Man bija gods 1999. gada oktobrī Helsinku parlamenta ēkā Somijas Zinātņu akadēmijas pilnsapulcē nolasīt lekciju par Latvijas zinātni arī ar tās vēsturisku apskatu, kas publicēta pilnā apjomā Somijas ZA Gadagrāmatā.

Dr. J. Štrauhmanis bija pieteicis referātu 20. Starptautiskajā zinātņu vēstures kongresā Lježā 1997. gadā, bet uz kongresu diemžēl neaizbrauca. A. Zalstera ziņojumi figurēja Internacionālos simpozijos par laivu un kuģu arheoloģiju Gdaņskā un Venēcijā.

Bet varbūt plašākā prezentēšanās notika lielajā Budapeštas Pasaules zinātnes kongresā, sagaidot 21. gadsimtu, 1999. gada jūnijā, kurā piedalījās 7 cilvēku Latvijas delegācija (delegātu un dalībnieku kopskaits pārsniedza 2000).

Pateicoties mūsu vēstniecei UNESCO A. Ābols-Nagobada kundzes ierosmei, man iznāca nolasīt referātu šā ļoti reprezentatīvā kongresa plenārsēdē (tūdaļ pēc Ķīnas ZA prezidenta), raksturojot ne tikai zinātnes problēmas Latvijā, bet arī zinātnes problēmas lielvalstī un mazā valstī 20. gadsimtā. Dažas referāta tēzes tika iekļautas svinīgi pieņemtajā Pasaules zinātnes deklarācijā, ko vēlāk pieņēma zināšanai arī ANO Ģenerālā asambleja. Grupa Latvijas pārstāvju piedalījās Tartu Universitātes muzeja sesijā un antropoloģijas konferencē turpat.

Tādā kārtā varam apgalvot, ka zinātņu vēstures pētījumos tieši vai netieši iesaistīts samērā daudz dažādu nozaru speciālistu, ka tiek izkoptas vietējās zinātnes tradīcijas. Cita starpā, jāatzīmē publiskā a/s *Grindex*, kas ik gadus 9. oktobrī rīko "*Grindeļa dienu*", godinot pirmā latviešu dabaszinātnieka D. H. Grindeļa piemiņu Āgenskalna kapos, piešķirot Grindeļa medaļas izcilākajiem farmaceitiem, subsidējot LZA balvas un vērtīgu grāmatu izdošanu. Kā dāvanu Rīgas pilsētai 800 gadu jubilejā firma "*Grindex*" iecerējusi V. Ostvalda pieminekļa uzstādīšanu.

Taču jāatzīst, ka maz pētījumu un publikāciju zinātņu vēsturē, kuri iziet ārpus Latvijas vietējiem ietvariem, ka maz vispārinājumu, un pētījumi varbūt par maz saistīti gan ar Latvijas vispārējo vēsturi, gan ar zinātnes pašreizējām nepievilcīgajām problēmām Latvijā.

Tiesa, var atzīmēt, ka jauniznākušajā 20. gs. vēsturē (1900–1918) ir sadaļas par augstskolu un zinātņu vēsturi (14 lappuses no 700 pamatteksta), ka vēl neizdotajam krājumam par Latviju 19. gadsimtā uzrakstīta nodaļa par zinātni un augstskolām Latvijā šajā gadsimtā (50 lappuses), ka A. Caunes veidojamajam krājumam par Rīgas astoņsimtgadi top arī plašāka nodaļa par zinātnes un augstskolu attīstību Rīgā 16.–20. gs., ka Latvijas institūta brošūru sērijā iekļauta arī brošūra par zinātni Latvijā (Izglītības un zinātnes ministrija 1999. gadā izdevusi brošūru "*R&D in Latvia*" angļu valodā, 62 lpp., ar zinātnes pagātnei veltītu nodaļu; pašreiz top izdevuma franču variants). Zviedrijas institūta projekta "*Trīs kroņi un trīs zvaigznes*" ietvaros top arī apcerējums par zinātni un augstskolām Baltijas telpā (īpaši Latvijā) cauri gadu simtiem. Tie ir jau zināmi vispārinājumi.

Tuvākajā laikā zinātnes vēsturniekiem būtu jāgatavojas 20. Baltijas valstu zinātņu vēstures konferencei Igaunijā 2001. gada janvārī, bet pēc tam, 2001. gada 8.–14. jūlijā Meksikā notiks 21. Starptautiskais zinātņu vēstures kongress par tēmu "*Zinātne un kultūru dažādība*". Tur prof. J. Kriķstopaitis paredzējis organizēt apaļo galdu par tēmu "*Countries upon Superpowers Influence: comparative discussion on the experience of the Baltic and Latin - American science, technology, and education*", kur aicināti arī Latvijas pārstāvji (iespējams, LZA ārzemju locekļi P. Bolšaitis un N. Balabkins no ASV).

Protams, zinātņu vēsturniekiem jāatzīmē arī Rīgas 800 gadu jubileja, bet jau šoruden būs Jelgavas Pētera akadēmijas 225 gadu dibināšanas atcere. Sakarā ar akadēmiķa I. Knēta stāšanos Rīgas Tehniskās universitātes rektora amatā

esam aicināti domāt vairāk par šās augstskolas (RPI) slaveno tradīciju apzināšanu, kas pēdējā gadu desmitā bija palikušas novārtā, varbūt pamazām varētu atgriezties pie RPI vēstures sastādīšanas. Pusceļā palikusi arī Latvijas Zinātņu akadēmijas vēstures II daļa (izziņu materiāls par pētnieciskajiem institūtiem, ZA locekļiem u. tml.), kas gan varētu ieraudzīt dienasgaismu ne ātrāk kā 2002. gadā.

Arī citādu, šaurāka veida materiālu apzināšana joprojām ir aktuāls jautājums. Iecerēts arī II Pasaules latviešu zinātnieku kongress Rīgā 2001. gada augustā, kur varbūt, cita starpā, varētu arī apzināt pašreizējo zinātnes stāvokli trimdā. Daudzus no minētajiem jautājumiem šādā vai tādā veidā apzina Latvijas Zinātņu akadēmija, un Zinātņu vēstures asociācija daudzu problēmu risināšanā varētu nākt tai talkā. Arī jaundibinātā Valsts emeritiz zinātnieku kluba dalībnieki iecerējuši vākt zinātnieku atmiņas un liecības, kam varētu būt liela nozīme nākotnei.

Domāju, ka pēc Baltijas zinātņu vēstures konferences Igaunijā varētu sarīkot 21. Baltijas zinātņu vēstures konferenci Rīgā 2003. gada rudenī, pieskaņojot tās norisi Vilhelma Ostvalda (1853–1932), vienīgā no Baltijas nākušā zinātnieka Nobela prēmijas laureāta, 150 gadu jubilejai 2. septembrī. Vilhelma Ostvalda biedrība Vācijā jau nākusi klajā ar ierosmi atzīmēt šo datumu Vācijā, bet Baltijā to varētu traktēt mazliet plašāk, saistot to ar izcilu dažādu tautību zinātnieku darbu analīzi, ko pasaulei dažādos laikmetos ir devusi un turpina dot Baltija.

Te vietā pieminēt pazīstamā jurista LZA ārzemju locekļa prof. A. D. Lēbera nodomu – piešķirt ziedojumu Latvijas un plašāk arī Baltijas multikultūru tradīciju un pieredzes apzināšanai, kur varētu iekļaut arī zinātņu vēsturi. Šajā konferencē vajadzētu aplūkot arī plašāku problēmu – kopsakaru starp zinātniekiem Latvijā un Latvijas izcelsmes zinātniekiem ārzemēs, kā veidojušies sakari un attiecības. Šis jautājums (saistībā ar “trešo intelektuālo emigrāciju”) ir sevišķi aktuāls Latvijas zinātnes nākotnei.

Galatavošanās šai tradicionālajai konferencī, kas iezīmētu arī mūsu zinātņu vēsturnieku 45 gadu ieto ceļu, varētu kļūt par vienu no LZVA uzdevumiem. Protams, neizlaižot no redzes loka grāmatu, publikāciju izdošanu, arhīvu vākšanu un lielo muzeju saglabāšanu.

Būtu bīstami, ja piepildītos mana kolēģa akadēmiķa Elmāra Grēna sarkastiskais brīdinājums “*Es ceru, ka nākotnes Latvijā nebūs tikai viena [zinātnes] nozare – zinātnes vēsture*” (intervija *Jaunajā Avīzē*, 2000. gada 24. janvārī), taču tradīciju apzināšana (bet ne to pārvērtēšana un kanonizēšana!) ir katras attīstību gribošas jomas elements.

Aicinu iet līdzīgu laikam, neiestīgt pagātnē, īpaši tās sīkumos, mazāk nozīmīgās detaļās, bet vienlaikus tomēr saglabāt vēsturisko atmiņu.

Research of History of Latvia's Science 1997—1999 (Summary)

By Jānis Stradiņš

The report reviews the work done by the Association of Latvia's History of Sciences since 1997. It lists the headlines of various events, the conferences that had taken place since 1997 and the scientific themes delivered at those conferences also the books published during the past years have been mentioned. Many articles have been published in journals, which are mentioned here. A special chapter is devoted to the visitors from abroad who had come to Latvia with reports and lectures. On the other hand a list of Latvians has been given who had taken part in various conferences abroad. Further reports to be delivered in the coming years are announced.

Jānis Stradiņš, *Dr. hist. h. c.*, profesors, LZA prezidents

Akadēmijas lauk. 1, LV 1524, Rīga, Latvija

E-mail: stradins@ac.lza.lv